

TVORBA ODBORNÉHO TEXTU

JAKUB HAVLÍČEK, havlicek@rect.muni.cz

Nejdůležitější zásada při psaní čehokoli odborného: „Take it easy“ neboli „Žádná křeč“.

STRUKTURA TEXTU

ÚVOD: nastolení problému, stanovení obecné výzkumné otázky. Shrnutí výsledků předchozích výzkumů vede k formulaci konkrétních otázek v jádru práce. Mělo by být jasné, proč si autor téma vybral, na koho a na co navazuje. Obsahuje popis struktury práce, proč autor řeší stanovené otázky v daném pořadí, jaký závěr očekává. To zpřehlední text čtenáři. **VŽDY JE TŘEBA PAMATOVAT, ŽE ČTENÁŘ NEPROŠEL PROCESEM TVORBY TEXTU** – pamatovat na čtenáře, text píšeme pro něj, nikoli pro sebe – my logiku našeho vlastního textu známe, čtenáři je nutné ji popsat (pozor - všeho s mírou).

JÁDRO PRÁCE: formulace obecných hypotéz, předpokladů, možných odpovědí. Volba metody. Vlastní výzkum, sběr dat a jejich analýza s cílem ověřit platnost hypotéz. Nelze být absolutně objektivní – vždy mám nějaké výchozí předpoklady, ty je proto třeba co nejzřetelněji formulovat a zahrnout jejich popis do práce, převést podvědomé a intuitivní předpoklady do jasných formulací, které lze v debatě buď potvrdit nebo vyvrátit. Na základě takto formulovaných hypotéz je třeba také zdůvodnit výběr dat – např. analyzovaných textů. Není bezpodmínečně nutné, aby studentská práce přinášela něco naprosto nového – cílem je spíše prokázat schopnost napsat odbornou práci.

ZÁVĚR: výsledek analýzy, odpověď na otázku, stručně opakuje závěry z jádra práce, naznačí možnosti dalšího výzkumu. Jsou-li hypotézy neplatné, je i to cenný závěr - následuje stanovení příčin a možností dalšího výzkumu. Je dobré, upozorní-li autor v závěru na možné nedostatky vlastní práce – ukáže tak, že si jich je vědom. Závěr **MUSÍ BÝT** v práci obsažen – i když se autorovi může zdát, že pouze opakuje závěry z „jádra“ práce.

DRUHY PRACÍ

KOMPILACE: sporný útvar – plagiát? Hodnocení „pouhá kompilace“ X „zdařilá kompilace“. Dobrá kompilace shrne dosavadní stav řešení problému u různých autorů, naznačí další postup, zpřehlední problém, může nastolit další otázky pro výzkum, kriticky zhodnocuje dosavadní práce na dané téma – v tom je tvůrčí. Může zahrnout i u nás dosud nereflektované zahraniční publikace k danému tématu – i v tom spočívá přínos kompilace. Rysy dobré kompilace: 1) systematičnost – jasně vymezený problém a okruh autorů, jasná formulace výsledků a závěrů, 2) důsledné a správné citace – tím se zřetelně odliší, co je závěr nebo názor autora kompilace a co je cizí názor. **JEDINĚ DŮSLEDNÝMI CITACEMI A VEDENÍM PRŮBĚŽNÉHO POZNÁMKOVÉHO APARÁTU SE LZE VYHNOUT OBVINĚNÍ Z PLAGIÁTORSTVÍ** – to je těžkým prohřeškem proti akademické etice.

KOMPARACE: srovnání několika prací nebo přístupů k nějakému problému. Je třeba stanovit jasná kritéria srovnávání. V procesu komparace vzniká klasifikace, stanovení určitých ideálních typů, vede ke stanovení typologie. Každá klasifikace je „znásilněním reality“, zároveň jde ale o základní prostředek přístupu ke skutečnosti. Vědecká komparace DBÁ NA JASNOU FORMULACI KRITÉRIÍ SROVNÁVÁNÍ.

Kompilace a komparace jako základní prvky ODBORNÉ STATĚ – kompilace a komparace v praxi obvykle splývají, příkladem je většina diplomek. Student v odborné stati prokazuje schopnost orientovat se v literatuře, provádět její výběr, kriticky ji hodnotit, systematicky a kriticky pracovat s daty. Důležité je dobře se seznámit s co nejširším okruhem literatury ke zvolenému obecnému tématu a teprve poté stanovit konkrétní téma odborné statě. Tento postup také pomůže vybrat práce, které budou ve stati považovány za klíčové. Obvykle se na počátku formuluje obecnější zadání tématu práce, které se průběžně redukuje a specifikuje. Také je dobré, když autor věnuje v textu dostatečný prostor metodologii a teorii. To je jistě náročnější, než když se autor věnuje pouze konkrétnímu problému, každá odborná práce by však měla pamatovat i na zasazení do obecného rámce vlastního vědeckého oboru. Krátce – text by měl být nejen „o něčem“, ale měl by zahrnovat i prvek „jak na to“.

ODBORNÁ ESEJ: jde o úvahu na zvolené téma, která výrazně odráží hodnotově-postojovou orientaci autora, je mnohem subjektivnější než odborná stať. Dobrým příkladem mohou být odborné eseje Michela Foucaulta nebo Umberta Eca. Formální požadavky jsou druhořadé, poznámkový aparát bývá poměrně chudý, autor však obvykle klade důraz na závěrečný seznam použité/doporučené literatury. Odborná esej stojí na hranici mezi odbornými a literárními žánry.

RECENZE: širší zhodnocení vybrané práce nebo prací, jejich zasazení do kontextu. **SOUHRNNÁ RECENZE** – kritická reflexe několika publikací, **AUTORECENZE** – sám autor posuzuje svou vlastní práci. **Nezaměňovat s ANOTACÍ** – stručná hodnotící informace o obsahu práce. I recenze obsahuje obvykle srovnání s jinými pracemi – cílem tu však není stanovení jednoznačné typologie jako u čisté komparace, spíše zhodnocení předností a nedostatků dané práce. Recenze je odpovědná práce – obvykle jde o první zhodnocení daného díla, autor recenze se může opřít jen o své znalosti a úsudek. Recenze má obsahovat: 1) bibliografické údaje o hodnocené práci ve formě citace (včetně pořadí vydání, nakladatelství, rozsahu – počet stran podle čísla poslední stránky), 2) popis struktury díla – názvy oddílů a kapitol, jejich obsah (stručně), základní teze autora, 3) kontext díla – informace o autorovi, souvislosti problému, kterým se jeho práce zabývá s uvedením nejdůležitější sekundární literatury, atp. – znalostí kontextu recenzent prokazuje, že je kompetentní hodnotit danou práci, 4) hodnocení díla, jádro recenze:

- a) hodnocení v širších souvislostech, např. interdisciplinárních,
- b) obecné zhodnocení přínosu, významu díla v rámci daného vědního oboru,
- c) upozornit na hlavní přednosti i nedostatky v argumentaci, výběru dat, zacházení s pojmovým aparátem, atp.,
- d) zhodnotit práci po formální stránce, včetně úpravy (obrazové přílohy),
- e) hodnocení z jazykového hlediska (stylistika, gramatika, přehlednost a struktura textu),
- f) lze zahrnout i konfrontaci s vlastními názory recenzenta na danou problematiku,

- g) místo dané práce v rámci dosavadní tvorby autora, v rámci jeho vědeckého vývoje,
- h) konečný soud, stručné shrnující hodnocení na závěr.

Zásady recenzenta: vědět, že napsat dobrou recenzi není snadné, nenechat se strhnout k unáhleným soudům – i když se v problematice dobře vyznám, nejsem jako recenzent neomylný, mám stále na paměti úctu k odvedené práci druhého.

Podobnými zásadami se řídí i Oponentský POSUDEK, který lze považovat za recenzi výsledku určité vědeckovýzkumné činnosti, např. grantového projektu, diplomové práce, atp. Oponentský posudek obsahuje uvedené prvky recenze, kromě nich však klade zvláštní důraz na zhodnocení cílů, které si vytkl autor posuzovaného projektu nebo práce. Musí obsahovat odůvodněný závěr o tom, do jaké míry byly cíle naplněny a obvykle končí doporučením k přijetí nebo odmítnutí práce.

RECENZNÍ ZPRÁVA – z přednášky hostujícího profesora, z vědecké konference atp., se také do značné míry řídí parametry klasické recenze - zahrnuje informační, kritické a hodnotící hledisko. Převládá tu však jednoznačně účel informovat o průběhu recenzované události čtenáře, kteří se akce nezúčastnili. Recenzní zpráva by měla mimo jiné obsahovat název akce, datum a místo konání, údaje o pořádající instituci, informace o přednášejících a jejich příspěvcích spolu se stručným shrnutím obsahu přednášek a v závěru celkové hodnocení akce a jejího přínosu. Zpráva může zahrnovat i názory a reakce recenzenta na jednotlivé příspěvky.

REŠERŠE: jednoduše řečeno jde o soupis textů na základě stanoveného tématu. Není samostatný útvar v rámci odborných textů – obvykle vzniká při práci na nich a slouží jako pomůcka pro autora. Pouhý bibliografický soupis textů je možné různě rozvádět a upravovat – k jednotlivým textům lze například připojovat anotace prací (stručný obsah) a jejich hodnocení. Taková STUDIJNÍ nebo KRITICKÁ REŠERŠE už může být publikována.

ABSTRAKT: stručné shrnutí tématu práce, jejího obsahu, cílů a závěrů. Měl by být krátký a výstižný, zaměřený na hlavní myšlenky textu a neměl by přesáhnout 200 slov. Delší než abstrakt je RESUMÉ (max. asi 800 slov), jehož obsah je v podstatě totožný. Abstrakt ani resumé neobsahují žádné odkazy ani citace.

HESLO: pomáhá utříbit pojmový aparát – je krátkým výkladem vybraného klíčového pojmu. Nejednoznačnost v používání základních pojmů je častou obsahovou chybou a práce by proto měla obsahovat alespoň základní vymezení pojmů a odkazy na další literaturu, která se těmito pojmy zabývá. Výklad pojmu lze publikovat také jako samostatný text právě ve formě hesla, které nemusí nutně obsahovat poznámkový aparát. Je však třeba na závěr uvést seznam použité literatury, která zároveň slouží jako doporučená literatura k dalšímu studiu.

POLEMIKA: je to diskusní příspěvek, který reaguje na nějaký aktuální problém, většinou je reakcí na nějakou publikaci (článek, studii). Polemika upozorňuje na nedostatky v argumentaci, v metodologii, v závěrech nebo hypotézách – v tom se blíží recenznímu hodnocení. Cílem polemiky není útočit, ale upozorňovat, uvádět na pravou míru, vyvolat diskuzi. Polemika není nic špatného – autor publikace, která vyvolá polemickou reakci, by měl být rád za korektní kritickou reflexi, která mu

může pomoci vytríbit vlastní stanoviska a posunout daný problém do jiné roviny. Polemika může do určité míry nést rysy odborné eseje v tom, že nemá pevnou formální strukturu a může být do jisté míry subjektivní. Nemusí nutně obsahovat poznámkový aparát – měla by ale odkazovat na problematická místa v práci, která je předmětem polemiky.

SEMINÁRNÍ PRÁCE A REFERÁTY: splňují požadavky kladené vyučujícími v jednotlivých kurzech. I tyto texty jsou ale odbornými pracemi a měly by proto mít alespoň základní náležitosti – dobrá seminární práce musí mít poznámkový aparát, nebo alespoň průběžné odkazy v textu a seznam použité literatury.

JAK NA CITACE, ODKAZY A POZNÁMKY

Nedostatky a chyby v odkazovém/poznámkovém aparátu patří k obvyklým formálním nedostatkům odborných textů. Veškerá data, se kterými autor pracuje, musejí být ověřitelná, což lze mimo jiné zajistit dodržováním citačních pravidel, která umožní identifikovat zdroj použitých dat. Naučit se správně citovat je věc praxe. Bohužel se ukazuje, že není možné se zcela a beze zbytku vyhnout „vykrádání“, které často probíhá na nevědomé úrovni – i to lze ale omezit na minimum. **Úmyslné plagiátorství je ve vědě těžkým zločinem – postihem může být i vyloučení ze studia, každopádně je plagiátor diskreditován.**

CITÁT – je přesnou reprodukcí pasáže z jiného textu, označuje se obvykle uvozovkami a příslušným odkazem s uvedením zdroje. Pozor – citát nesmí být přehnaně dlouhý, měl by mít max. několik řádků (pozor na práce plně půlstránkových citátů). Zásah do textu citátu je možný – je-li v původním textu např. pravopisná nebo obsahová chyba či výraz hodný zvláštní pozornosti, označí se výrazem (*sic!*) v závorce. Vypuštěné pasáže se označí třemi tečkami v závorce (...).

PARAFRÁZE – zestručníme text jiného autora, převyprávíme jej jednodušší formou vlastními slovy. I zde je třeba přesně označit zdroj formou odkazu.

OBECNÁ PRAVIDLA

- poznámky a citace nesmí být na úkor pohodlného čtení textu,
- špatné je, máte-li v práci půl strany vlastního textu a druhou půlku téže strany tvoří poznámky,
- odkazy lze použít všude tam, kde to autorovi radí cit – možná je lépe odkazovat více než méně.

NORMA BIBLIOGRAFICKÉ CITACE - ČSN ISO 690/1996:

VOPIČKA, X. Y. *Jak vznikl člověk. Kritická reflexe evoluční teorie*. Praha : Královo nakladatelství, 1999. ISBN 666-666-003.

Existuje mnoho způsobů, jak odkazovat. Je dobré zvolit si jeden způsob a toho se držet – **vodítkem může být citační úzus časopisu Religio**. Předtím, než zašleme náš text do redakce nějakého odborného časopisu, je dobré si zjistit, jestli náhodou nemá onen časopis stanovené vlastní formální požadavky citací. Potom samozřejmě netrváme na našem způsobu, pokud se od požadovaného liší. **V JEDNOM TEXTU JE TŘEBA DODRŽOVAT JEDNOTNÝ ZPŮSOB ODKAZOVÁNÍ – JEDNOTNOU FORMU CITACÍ.**

DALŠÍ MOŽNOSTI A TIPY:

Odkazy lze dát přímo do textu (odkaz se pak musí oddělit kulatou nebo hranatou závorkou), nemusí být nutně v poznámce pod čarou:

(Ouholičková 1992a: 112)

Písmeno „a“ v tomto případě naznačuje, že se jedná o první z citovaných publikací téhož autora, které publikoval ve stejném roce. Úplný bibliografický údaj se pak uvede do seznamu použité literatury na konci práce, například takto:

OUHOLIČKOVÁ, M. 1992a. *O nesmrtelnosti chrousta a jiná tajemství studijních živočichů*, Nová Paka: Brouk a Babka Publishers.

Citace internetového zdroje:

Schreiber, Marc: *A Jewel in Japan's Hi-tech Crown: Sex Dolls*, in: *The Japan Times* (online), ze dne 25. 4. 2004, dostupné na <http://www.japantimes.co.jp/cgi-bin/makeprfy.pl5?fd20040425tc.htm> (10. 10. 2005).

Nebo:

Větvička, D. 2000. Naše větve a větvičky. Pokus o typologii. *Forum Qualitative Sozialforschung* (online).

Mannheim: Sozialtechnologisches Institut. Dostupné z <http://www.sociobothanics.co.de/11.2.vetev.htm> (1. 4. 2003).

Nezapomínat na datum dostupnosti v závorce na konci odkazu. Zdaleka ne vše, co k danému tématu najdeme na webu, je důvěryhodné – je nutno pořádně prověřovat.

Převzatá citace – když nemáme k dispozici práci, kterou chceme citovat:

Boček, A. 1876. *Květena kraje jindřichohradeckého se zvláštním přihlédnutím ke Kardašově Řečici*, Souchotiny nad Popelkou: Jebavý a synové, str. 67, citováno dle Hruška, F. 2000. *Obskurdity a diskurz*. Praha: Metafyzická univerzita, str. 77.

Nebo přímo do textu:

[Boček 1876: 67, citováno dle Hruška 2000: 77]

Převzaté citace by se měly používat co nejméně.

Citace z časopisů a jiných periodik:

Existuje řada přijatelných způsobů – vyberte si jeden a držte se ho (viz Religio). U odkazů na novinové články je třeba uvést datum vydání:

Kostrbatý, L. 2001. Lenin žil, Lenin žije, Lenin bude žít. *Rudé vlevo* 7. 11. str. 2.

Obecně platí, že informace o periodiku měla být co nejpřesnější, odkaz typu *Fénix*, 2002.

je naprosto k ničemu.

Opakované odkazy, atp.

- jestliže se opakují citace bezprostředně po sobě, uvedeme „Tamtéž, str. 345“ nebo „Ibidem, str. 345“ (nebo zkratkou „Ibid. ...“), také lze použít „Cit. dílo, str. 345“ nebo „o. c., str. 345“ (tedy zkratka z „opere citato“). Nevypadá moc dobře, když se na jedné straně v poznámkách opakuje po sobě třeba 5 „Tamtéžů“,
- odkazujeme-li vícekrát na stejnou stranu v tomtéž díle, stačí uvést „l.c.“ („loco citato“ – na citovaném místě) nebo jen „Tamtéž“ bez odkazu na stranu,
- citujeme-li různá díla stejného autora, můžeme to vyřešit takto:
Viz Anežka Hodinová-Spurná, *Masy a moc...*, str. 66.
Do poznámky uvedeme jen počátek názvu citovaného díla.

Důležité maličkosti, na které se zapomíná

- poznámka musí končit tečkou, začínat by měla velkým písmenem,
- s trochou nadsázky řečeno, není možné neudělat chybu v poznámkovém aparátu stostránkové práce. Je ale třeba usilovat o bezchybný text,
- číslo poznámky pod čarou by v textu mělo následovat přímo, bez odsazení:

„ (...) se pak kromě jména majitele zapisuje i poznávací značka vozu.“¹

NORMOSTRÁNKA A POČET ZNAKŮ

Dřívější normovaná stránka měla 60 úhozů (včetně mezer) na řádek, řádků bylo na jedné stránce 30. Jedna normostránka tedy zahrnovala 1800 znaků včetně mezer. Požadovaný rozsah prací se dnes udává již téměř výlučně v počtu znaků a nemá tudíž smysl volit větší písmo nebo řádkování s cílem opticky zvětšit rozsah textu. Stránka odborného textu by měla být napsána písmem velikosti 12 a řádkováním 1,5.

JAK A PROČ PUBLIKOVAT

Většina studentů se ostýchá publikovat, přestože odvádějí kvalitní práci – obavy nejsou na místě a řada odborných periodik ráda uveřejní i příspěvky studentů, kteří tak získají cenné zkušenosti. Máte-li v šuplíku dobrou práci (diplomku, seminárku), zašlete ji do redakce některého z odborných časopisů, pro začátek třeba redakci Sacra (sacra@centrum.cz)

Lze se také setkat s názorem, že publikovat je ztráta času, protože jen málo odborných periodik odměňuje přispěvatele. Ano, publikacemi jako takovými se vědec neužíví. Počet publikací v důvěryhodných periodikách však výrazně zvyšuje odborníkům kredit a také prestiž instituce (ústavu, katedry), k níž náleží. O to vyšší jsou pak šance k získání grantu nebo stipendia, které umožňují vědeckou činnost – udělení grantu je často podmíněno předchozí publikační činností, která dokládá odborné kvality žadatele. Publikace jsou a budou základním prostředkem vědecké komunikace a diskuze. Bez zveřejňování výsledků nemá věda smysl.

Doporučená literatura:

ECO, U. 1997. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia.

ŠANDEROVÁ, J. 2005. *Jak číst a psát odborný text v sociálních vědách*, Praha: Slon.